

Το παιδί του μικτού γάμου: τρόποι πρόληψης πιθανών προβλημάτων συμπεριφοράς

Ανακοίνωση στο
2ο Πανελλήνιο Συνέδριο Ψυχολογίας
(5, 6, 7 Μαρτίου 1982, Αθήνα)

Α. Καλαντζή - Azizi*

1. Εισαγωγή – Πηγές πληροφοριών

Στη σημερινή μου παρουσίαση θα μιλήσω για το παιδί του μικτού γάμου και ειδικότερα για το παιδί του ελληνογερμανικού γάμου, όπου η Μητέρα προέρχεται από τον γερμανόφωνο χώρο (Δυτική και Ανατολική Γερμανία, Αυστρία, Ελβετία), ο Πατέρας είναι Έλληνας και η οικογένεια ζει στην περιοχή Αθηνών. (Κατά τους υπολογισμούς των δύο γερμανόφωνων κοινοτήτων, ευαγγελικής και καθολικής, πρέπει οι μικτοί αυτοί γάμοι να κυμαίνονται γύρω στις 13 - 15.000, μόνον στην περιοχή Αθηνών. Επίσημα στατιστικά στοιχεία δεν υπάρχουν.)

Όπως μας δείχνουν παγκόσμια οι στατιστικές, μετά τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο ο αριθμός των ατόμων που παντρεύονται με ξένους (άλλης εθνικότητας, άλλης μητρικής γλώσσας κτλ.) αυξάνεται συνεχώς. Αλλά και το ενδιαφέρον των ειδικών, κυρίως των κοινωνιολόγων, ψυχολόγων, γλωσσολόγων, παιδαγωγών, μαζί με τη σχετική βιβλιογραφία, μεγαλώνει ταυτόχρονα.

Στη Δυτική Γερμανία έχουν γίνει και γίνονται αξιόλογες έρευνες που έχουν σαν κύριο αντικείμενο το παιδί της ξένης – και ελληνικής –

* Λέκτορας Ψυχολογίας της Φιλοσοφικής Σχολής του Πανεπιστημίου Αθηνών

εργατικής οικογένειας, που ζει εκεί (κοινωνικοποίηση - γλωσσική εξέλιξη - σχολική επίδοση κτλ.) (Akpinar et al., 1977, Cremer, 1980, Δαμανάκης, 1978). Αξιοσημείωτες είναι οι έρευνες για το παιδί της προσχολικής ηλικίας στο IFP (Institut für Früerpaedagogik, Φθενάκης, 1979).

Πορίσματα ερευνών σε άλλους πολιτιστικούς, γλωσσικούς χώρους (π.χ. Timm, 1975, Barna, 1972) μας δίνουν υλικό για πληρέστερη κατανόηση του γενικού θέματος.

Σχεδόν καθόλου – τουλάχιστο στον γερμανόφωνο χώρο – δεν έχει ερευνηθεί ειδική περίπτωση παιδιού μικτού γάμου, όπου η Μητέρα είναι η «ξένη» (γλωσσικά, πολιτιστικά) και η οικογένεια ζει στην πατρίδα του Πατέρα.

Κατά την τρίχρονη στενή συνεργασία μου, σαν ψυχολόγου, με τις γερμανόφωνες κοινότητες και τη Γερμανική Σχολή Αθηνών, μου ζητήθηκε συχνά ψυχολογική συμβουλή για προβλήματα συμπεριφοράς παιδιών μικτών γάμων, χωρίς να επακολουθήσει συστηματική ψυχοθεραπεία. Αρκετές διαλέξεις μου επίσης, στις οποίες το κοινό αποτελούσαν βασικά γερμανόφωνες Μητέρες μικτών γάμων, υπήρξαν πηγή συζήτησεως με τις Μητέρες αυτές πάνω στη διαπαιδαγώγηση των παιδιών τους, πράγμα που με βοήθησε πολύ στο να εμβαθύνω αρκετά και να προβληματισθώ πάνω σ' αυτό το θέμα, ίσως να δω και πιο σφαιρικά τα καυτά καθημερινά προβλήματα, πριν γίνουν παθολογικές καταστάσεις που απαιτούν ειδική ψυχοθεραπευτική παρέμβαση.

Πιο ειδικά, ασχολήθηκα τα τρία τελευταία χρόνια με 12 περιπτώσεις παιδιών μικτών γάμων και είχα την ευκαιρία να δουλέψω συμβουλευτικά και θεραπευτικά. Πορίσματα αυτής της δουλειάς μου και πρόταση ενός θεραπευτικού προγράμματος θα ανακοινωθούν σε προσεχές συνέδριο (Καλαντζή, 1982 β.).

II. Ψυχολογικές παρατηρήσεις - υποθέσεις

Παρόλο που χρειάζονται σχετικές και διαπολιτιστικές (cross-cultural) έρευνες με στατιστική τεκμηρίωση, φέρνω στη συζήτηση μερικές παρατηρήσεις-υποθέσεις, που βασίζονται στις εμπειρίες που έχω αποκτήσει δουλεύοντας συμβουλευτικά και ψυχοθεραπευτικά στο χώρο των μικτών γάμων. Τονίζω, όμως, ακόμη μια φορά, τον κίνδυνο των γενικεύσεων.

Α. Όταν παρουσιαστούν προβλήματα συμπεριφοράς σε παιδιά μικτών γάμων, αυτά δεν είναι αλλιώτικα, διαφορετικά από τα προβλήματα άλλων παιδιών. Η συχνότητα μερικών κατηγοριών προβλημάτων πρέπει να είναι μεγαλύτερη.

π.χ. – προβλήματα λόγου

– σχολική ανωριμότητα

– μαθησιακές δυσκολίες (ανάγνωση, γραφή)

– συναισθηματική ανασφάλεια

– αντικοινωνικές τάσεις (δειλία, επιθετικότητα)

– αυξημένες κρίσεις εφηβείας, μαζί με προβλήματα ταύτισης (identification problems) και απόρριψης γονεϊκών προτύπων (Καλαντζή, 1982).

Β. Σαν βασικοί αρνητικοί παράγοντες που μπορεί να αυξήσουν την πιθανότητα εμφάνισης των προβλημάτων συμπεριφοράς, όπως ανέφερα πιο πάνω, και, γενικότερα, που μπορεί να εμποδίσουν την ομαλή κοινωνικοποίηση (socialisation) του παιδιού από μικτό γάμο, πρέπει να θεωρηθούν:

Β1) Οι ειδικές ψυχολογικές συνθήκες κάτω απ' τις οποίες βρίσκεται η Μητέρα του μικτού γάμου λόγω των ριζικών αλλαγών στον τόπο και τρόπο ζωής της. Οι ειδικές περιβαλλοντολογικές αλλαγές, δηλαδή η αλλαγή πατρίδας σε συνδυασμό με μερική ή ολική απώλεια «πηγής θετικών ενισχυτών» (positive reinforcers), όπως π.χ. αρχική οικογένεια, φίλοι, συνάδελφοι, εργασία, περιεχόμενο του ελεύθερου χρόνου κτλ., πρέπει – όπως μας δείχνουν οι έρευνες ειδικά για τη μελαγχολία (depression) (Bloeschl, 1978) – να φέρουν, τουλάχιστον για μικρό χρονικό διάστημα, μια αποσταθεροποίηση του ψυχισμού. Και μέσα από τη δική μου πείρα με Μητέρες μικτών γάμων αλλά και μέσα από συζητήσεις με ειδικούς (ψυχιάτρους, κοιν. λειτουργούς), που έρχονται σε επαφή με προβλήματα αυτού του πληθυσμού, επιβεβαιώνονται τα βιβλιογραφικά στοιχεία. Φαίνεται λοιπόν – παρόλο που χρειάζεται κι εδώ εκτεταμένη πειραματική ψυχολογική διερεύνηση – ότι αυτές οι Μητέρες παρουσιάζουν αυξημένη τάση προς μελαγχολία, «κλείσιμο στον εαυτό τους», «άρνηση προσαρμογής»: δηλαδή μη παραδοχή των καινούργιων συνθηκών – συναισθηματικά και γνωστικά – ωριοποίηση των συνθηκών στη δική τους πατρίδα, εχθρικότητα προς το καινούργιο περιβάλλον και συνεχή τάση για κριτική. Αυτό οδηγεί συχνά στην κοινωνική απομόνωση και δημιουργία «γκέττο». Παρουσιάζουν επίσης έλλειψη σιγουριάς και εμπιστοσύνης στον εαυτό τους και στο ρόλο της συζύγου και Μητέρας, γεγονός που αυξάνει τις πιθα-

νότητες για συζυγικές κρίσεις και μειώνει την ικανότητα για σωστή διαπαιδαγώγηση των παιδιών (Καλαντζή, 1982 α και β).

Β2) Τα ειδικά προβλήματα επικοινωνίας (problems of communication) που έχουν οι γονείς μεταξύ τους. Η φύση, δηλαδή, το είδος του μικτού γάμου, το ότι παντρεύονται δύο άνθρωποι με διαφορετικό πολιτιστικό / γλωσσικό back-ground, και κυρίως με διαφορετικές γνώμες, πεποιθήσεις ή προκαταλήψεις (prejudice)-στερεότυπα πάνω σε θέματα βασικά για τη συμβίωση και διαπαιδαγώγηση, αυξάνει τις πιθανότητες προβληματικής επικοινωνίας και μειώνει την ικανότητα για σωστή διαπαιδαγώγηση, π.χ. αυξάνονται οι καταστάσεις με «διπλή παγίδευση» (double-bind).

III. Μοντέλα πρόληψης – Πρώτες προσπάθειες

Επισήμανα πιο πάνω τους πιθανούς αρνητικούς παράγοντες που μπορεί να εμποδίζουν την ομαλή εξέλιξη του παιδιού που προέρχεται από μικτό γάμο. Στο χώρο λοιπόν της πρόληψης πιθανών ψυχολογικών προβλημάτων που μπορεί να εμφανισθούν σε παιδιά μικτών γάμων δεν μας μένει παρά να βρούμε τρόπους:

α) Άμεσης ψυχολογικής βοήθειας προς τη Μητέρα, σαν το πιο «εύαλωτο» μέλος της οικογένειας λόγω των περιβαλλοντολογικών μεταβολών.

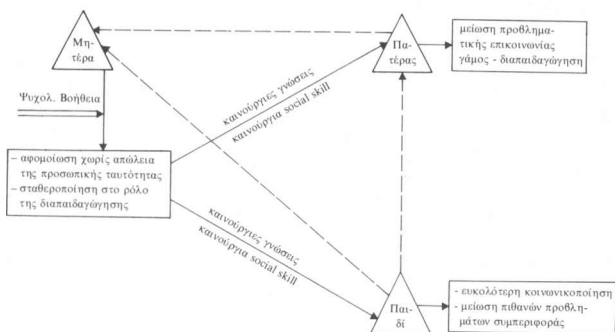
β) Άμεσης ψυχολογικής βοήθειας προς τους δύο γονείς, που, λόγω της ιδιότητας του μικτού γάμου, αναμένεται να έχουν περισσότερα προβλήματα επικοινωνίας από γονείς «κοινών γάμων».

γ) Πιστεύοντας όμως «ότι η οικογένεια αποτελεί μια δυναμική ενότητα από αλληλοεξαρτώμενα μέλη και ότι οι επιδράσεις των μελών είναι μια συνεχής πολυσήμαντη και αμοιβαία εξάρτηση» (Παρασκευόπουλος, 1981), θα έπρεπε μελλοντικά να πάρουμε υπόψη και το παιδί το ίδιο (πώς βιώνει τους δύο πολιτισμούς, τις δύο γλώσσες, τι θετικά ή τι αρνητικά στοιχεία συνειδητοποιεί και μπορεί να εξωτερικεύσει).

Α. Σαν πρώτο ενδεικτικό παράδειγμα στο χώρο της πρόληψης αναφέρω την οργάνωση ενός κούρ για Μητέρες μικτών γάμων (1980/81, 20 φορές ανά 90' στη ΧΕΝ Αθηνών). Σκοπός ήταν η σταθεροποίηση του ψυχισμού της Γυναίκας-Μητέρας μικτού γάμου. Κατά τη γνώμη μου, αυτό μπορεί να επιτευχθεί μόνο μέσα στα πλαίσια μιας σωστής αφο-

Το παιδί του μικτού γάμου: τρόποι πρόληψης προβλημάτων συμπεριφοράς

μοίωσης (integration) με το περιβάλλον, χωρίς όμως απώλεια της προσωπικής ταυτότητας (identity). Δίνοντας λοιπόν στη Μητέρα του μικτού γάμου ψυχολογική βοήθεια – κυρίως στην αρχή της ζωής της στην ξένη γι' αυτήν χώρα – διευκολύνουμε τη δυνατότητα δημιουργίας καινούργιων κατάλληλων κοινωνικών συμπεριφορών (social skills) και έτσι προλαβαίνουμε συγκρούσεις και προβλήματα με το περιβάλλον. Όταν υπάρχει σιγουριά για τη διαπαιδαγώγηση του παιδιού αποφεύγονται λάθη ή κυρίως καταστάσεις «διπλής παγίδευσης» (double binds), γεγονός που θα έχει άμεσο αντίκτυπο στην ομαλή πορεία της εξέλιξης του παιδιού του μικτού γάμου. Τελικά, με το να γίνει μια γενικότερη προσπάθεια κατανόησης και αξιολόγησης των νέων συνθηκών της ζωής διευκολύνεται και η επικοινωνία (communication) με τον Πατέρα (Καλαντζή 1982 α).

Το θεωρητικό υπόβαθρο του κομπ είναι βασισμένο σε μοντέλα της τροποποίησης της συμπεριφοράς (behavior modification), και ειδικά στην ιδέα να χρησιμοποιούνται οι γονείς σαν «συν-θεραπευτές» (co-therapist) (Tharp et al., 1969, Herbert, 1978) ή καλύτερα σαν «μεσάζοντες ή μεσολαθητές ή ενδιάμεσοι» (mediators) (Perrez et al., 1979), και σε συγκεκριμένο υλικό ασκήσεων (training) αλλαγής της συμπεριφοράς των γονέων (Perrel et al., 1974).

Όλο αυτό το υλικό δουλεύτηκε κάτω από το πρίσμα των «ειδικών περιβαλλοντολογικών συνθηκών» – για τη Μητέρα – και των «ειδικών

συνθηκών επικοινωνίας» για τους δύο γονείς. Επίσης, πήρα υπόψη και κοινωνιολογικές, διαπολιτιστικές έρευνες (Triandis, 1972), όπως και ειδικές έρευνες πάνω στη διγλωσσία (Φθενάκης, 1981). (Περιγραφή αναλυτική των μαθημάτων, όπως εμπειρίες και πορίσματα, βλέπε Καλαντζή, 1980.)

B. Αυτή τη χρονιά (1981/82) δεν συνεχίστηκε το κούρ, παρά την επιθυμία πολλών και την αναγνώριση της αναγκαιότητας, λόγω καθαρά πρακτικών εμποδίων. Γίνεται όμως μια άλλη μορφή πρόληψης προβλημάτων συμπεριφοράς στα παιδιά των μικτών γάμων: δηλαδή *συζητήσεις-διαλέξεις*, σε τύπο work-shop, με θέματα που ξεκινούν από τις ίδιες τις Μητέρες. Φιλοδοξία είναι να πλησιάζουμε όσο γίνεται περισσότερο κόσμο, γι' αυτό πραγματοποιούνται και στην περιφέρεια των Αθηνών με ελεύθερη είσοδο.

Διοργανώθηκαν ως τώρα τέσσερις διαλέξεις-συζητήσεις.

1. Ο έφηβος του μικτού γάμου – Τυπικά εφηβικά προβλήματα – Ειδικές κρίσεις ταύτισης (identification) (Κηφισιά).

2. Προκαταλήψεις – Το παιδί του μικτού γάμου θύμα στο πεδίο των αλληλοσυγκρουόμενων προκαταλήψεων – Τι μπορούμε να κάνουμε ώστε να αποφευχθούν σοβαρά λάθη στη διαπαιδαγώγηση (Αθήνα, επανάληψη στο Λουτράκι).

3. Προκαταλήψεις – Παρουσίαση βιβλίων παιδικής γερμανικής λογοτεχνίας (Β' Παγκόσμιος Πόλεμος, Ναζισμός, Ξένοι λαοί κτλ.). Σωστή διαπαιδαγώγηση με τη βοήθεια του βιβλίου (Αθήνα).

4. Ποια ιδιαίτερα ψυχολογικά προβλήματα της Μητέρας μικτού γάμου μπορούν να επηρεάσουν αρνητικά το παιδί – Ενδοσκόπηση – Αυτοανάλυση – Μέθοδος αυτοελέγχου (self-controll) – Αναγνώριση «προσταδίων» πιθανής ψυχολογικής κρίσης (Πειραιάς).

IV. Προτάσεις

Είναι φανερό ότι η Επιστήμη της Ψυχολογίας είναι σε θέση να συστηματοποιήσει και σ' αυτό τον ειδικό χώρο της *Προληπτικής Ψυχικής Υγιεινής* τις εμπειρίες της και να δημιουργήσει κατάλληλες προϋποθέσεις για τη σωστή κοινωνικοποίηση του παιδιού που προέρχεται από μικτό γάμο. Ακόμη, όμως, οι επίσημοι κρατικοί φορείς δεν συνειδητοποίησαν τις θετικές κοινωνικοπολιτικές προεκτάσεις τέτοιων προσπαθειών, που παρουσιάζουν – κυρίως λόγω έλλειψης οικονομικών μέσων και ενιαίου επιστημονικού φορέα – πολλά προβλήματα.

Επαναλαμβάνω, συνοπτικά, μερικές προτάσεις μου, που έκανα ήδη σε σχετική ανακοίνωση στο 23ο Συνέδριο των Αυστριακών Ψυχολόγων (Καλαντζή, 1982 α).

Α. Πριν από την «αλλαγή πατρίδας», πρέπει να γίνεται σε ειδικά Ψυχολογικά Κέντρα «ενημέρωση και προετοιμασία». Οι μέχρι τώρα προσπάθειες δεν έφεραν το αναμενόμενο αποτέλεσμα (ΙΑΦ - περιοδικά, 1981, 1982).

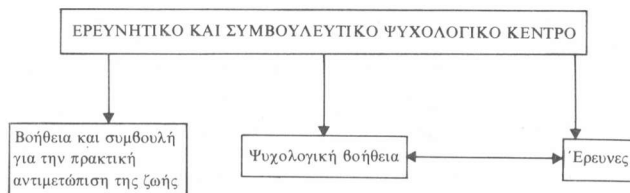
Β. Μετά την «αλλαγή πατρίδας», ίδρυση «Ερευνητικού και Συμβουλευτικού Ψυχολογικού Κέντρου» που,

α) Να δίνει βοήθεια και συμβουλή (επαγγελματική αποκατάσταση, επιμόρφωση, συστηματική διδασκαλία Νέων Ελληνικών, Ν. Εγγ. Ιστορίας, Λογοτεχνίας κτλ., νομική συμβουλή), να επιμελείται εκδόσεις σχετικών πληροφοριακών εντύπων (όπως, π.χ., Αμηνά, 1978, για τις αγγλόφωνες γυναίκες) (επανδρωμένο κυρίως με κοινωνική λειτουργό και νομικό), ή να προωθεί επιστημονικές εργασίες (π.χ. στη Δυτ. Γερμανία, Mueller - Dinicu).

β) Να παρέχει ψυχολογική βοήθεια (επανδρωμένο με κοινωνικές λειτουργούς, ψυχολόγους και ψυχιάτρους) με

- ατομική συμβουλευτική
- συμβουλευτική γάμου
- ψυχοθεραπεία
- «Σχολές Γονέων μικτών γάμων» κτλ.

γ) Να χρηματοδοτεί και να προωθεί ψυχολογικές έρευνες με κύριο αντικείμενο το παιδί που ζει και μεγαλώνει σε δίγλωσσο περιβάλλον κι έρχεται σε επαφή με δύο πολιτισμούς (π.χ., Σχολείο παιδιών μικτών γάμων - υπέρ ή κατά; - διγλωσσία - κίνδυνοι - προτερήματα κτλ.).

Πιστεύω ότι μ' αυτό το ευρύ φάσμα ψυχολογικής βοήθειας το παιδί από μικτό γάμο

A. Καλαντζή - Azizi

- α) δεν θα παρουσιάζει όχι μόνο διαφορετική εικόνα προβληματικής συμπεριφοράς απ' ό,τι ο φυσιολογικός πληθυσμός, ίσως μάλιστα
- β) να παρουσιάζει και γενικά μείωση προβληματικής συμπεριφοράς
- γ) τελικά, ίσως να μπορέσουμε να αποδείξουμε με σχετικές έρευνες ότι η επαφή με δύο πολιτισμούς, δύο γλωσσικά - εννοιολογικά συστήματα κτλ., είναι ένα πολύ θετικό στοιχείο στην πορεία της κοινωνικοποίησης (socialisation) (π.χ., λιγότερα στοιχεία αυθεντικής προσωπικότητας, μεγαλύτερη ευρύτητα πνεύματος κτλ.).

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

1. Acpinar, U., Lopez Blasko, A., Vink J., *Paedagogische Arbeit mit auslaendischen Kindern und Jugendlichen*, 1977, έκδοση Djl, Μόναχο, Δυτική Γερμανία.
2. Anderson, N., *Studies in Multilingualism*, 1969, έκδ. E. J. Brill, Leiden, Ολλανδία.
3. Ἀμηρά, Α., *Foreign Woman in Greece*, 1978, έκδ. D. Harvey Co, Anglo-Hellenic Publishing, Αθήνα.
4. Bloeschl, L., *Psychosoziale Aspekte der Depression*, 1978, έκδ. Hans Huber Bern, Ελβετία.
5. Cremer, G., *Sozialisationsbedingungen auslaendischer Kinder und Jugendlicher in der BRD*, 1980, έκδ. Djl, Μόναχο, Δυτ. Γερμανία.
6. Δαμανάκης, Μ., *Sozialisationsprobleme der griechischen Gastarbeiterkinder in den Grund- und Hauptschulen des Bundeslandes Nordrhein-Westfalen*, 1978, έκδ. Henn, Kastellaun, Δυτ. Γερμανία.
7. Φθενάκης, Β., α) *Modelleversion zur Foerderung deutscher und auslaendischer Kinder im Elementarbereich - Projekt - Information*, έκδ. του SIFP - Staatsinstitut fuer Fruepaedagogik, 1979, Μόναχο, Δυτ. Γερμανία.
β) «Bilingualismus - Biculturalismus in der fruehen Kindheit», σελ. 33 - 82, στο βιβλίο *Bildungswirklichkeit - Bildungsforschung - Bildungsplanung*, 1981, έκδ. Auer, Donauwoerth, Δυτ. Γερμανία.
8. Herbert, M., *Child Treatment Research Unit*, training manual, 1978, έκδ. School of Social Work, University of Leicester, Αγγλία.
9. IAT, Περ. της Interessengemeinschaft der mit Auslaendern verheirateten deutschen Frauen, 1/1980, 2/, 3/, 4/, 1/1982.
10. Καλαντζή, Α., α) *Psychologische Hilfestellungen am Beispiel der Muetter und Frauen transkultureller Familien*, 1982, Κεφ. στο βιβλίο *Umwelt Psychologie*, Literas Verlag Wien.
β) *The Child of a Mixed Marriage*. Ανακοίνωση στο Διεθνές Συνέδριο της International Association for Child Psychiatry and Allied Professions, Ιούλιος 1982, Δουβλίνο, Ιρλανδία.
11. Παρασκευόπουλος, Ι. Ν., *Εξελεγκτική Ψυχολογία*, Τόμος Α', 1981, Αθήνα.
12. Parke, R. D., «Perspectives on Father-Infant Interaction», σελ. 549 - 590, στο *Handbook of Infant Development*, Ed. J. D. Osofsky, έκδ. Willy and Son, Νέα Υόρκη, ΗΠΑ.

Το παιδί του μικτού γάμου: τρόποι πρόληψης προβλημάτων συμπεριφοράς

13. Perrez, M., Minser, B., Wimmer, H., Elternverhaltenstraining, 1974, έκδ. Otto Mueller, Σάλτσμπουργκ, Αυστρία.
14. Perrez, M., Ischi, N., Patry, J. Luc, Buechel, F., «The Mediator Counseling System in School and Family», 1979, Περ. *Behavior Anal. Modif.* 3, No 4, 239 - 248.
15. Tharp, R. C., Wetzel, R. J., *Behavior Modification in the Natural Environment*, 1969, έκδ. Academic Press, Ν. Υόρκη, ΗΠΑ.
16. Triandis, H. C., a) *The Analysis of Subjective Culture*, 1972, έκδ. Wiley - interscience, «Comparative Studies in Behavioral Science», Ν. Υόρκη, ΗΠΑ.
b) «A Theoretical Framework for the Study of Bilingual - Bi-cultural Adaptation», 1980, *International Review of Applied Psychology*. London and Beverly Hills, 29, 7 - 16.